
■ ANNA SADOWSKA

AUDIODESKRYPCJA DO ILUSTRACJI W PRASIE – WSKAZÓWKI DLA TRENERÓW SZKOLĄCYCH AUDIODESKRYPTORÓW

Abstract

Audio Description for Press Illustrations: Guidelines for Trainers

Audio description has been present in Poland since 2006. On the one hand, it is still very unfamiliar to the general public and fairly unknown even among its target group of visually impaired persons. On the other hand, there is a rapidly growing number of those who are actively involved in the production, distribution and promotion of audio description. They include registered charities, art galleries, museums, film clubs and local culture centres, film festivals and distributors, companies offering Audio Visual Translation services, individual persons, research groups and universities offering courses in audio description. Audio description in Poland is prepared, on a more or less regular basis, for television, cinema, theatre, museums, art galleries, exhibitions (both seasonal and permanent), historical and architecture tours, nature paths and sports events. A new application of audio description was added to that list in 2011, that is audio description used for describing photographs, illustrations and graphics in newspapers and magazines. The aim of this paper is to present the development and the current situation of audio description for the press in Poland. The paper also offers a set of exercises which may be used in the training of audio describers for press illustrations.

Key words: audio description, press illustrations, visually impaired persons, training of audio describers

Słowa kluczowe: audiodeskrypcja, ilustracja prasowa, osoby z dysfunkcją wzroku, szkolenie audiodeskryptorów

Wstęp

Audiodeskrypcja, która jest wykorzystywana w wielu dziedzinach sztuki, m.in. w teatrze, telewizji, kinie, operze, muzeach i galeriach sztuki, niedawno znalazła zastosowanie do opisywania ilustracji w prasie. Przez „ilustracje w prasie” rozumiemy wszystkie elementy graficzne dołączone do artykułów prasowych, a więc zarówno fotografię, jak i rysunek. Dotąd ta nowa forma audiodeskrypcji jest stosowana jedynie w Polsce. Opisy ilustracji są przygotowywane przez wolontariuszy z całej Polski na zlecenie Mazowieckiego Stowarzyszenia Pracy dla Niepełnosprawnych „De Facto”, które koordynuje ten projekt. Niniejszy artykuł przybliży proces, w wyniku którego audiodeskrypcja znalazła zastosowanie w prasie, przedstawia trudności związane z opisywaniem ilustracji, podsuwa pewne rozwiązania oraz sugestie dla trenerów szkolących przyszłych audiodeskryptorów.

Prasa dla osób z dysfunkcją wzroku

Według Głównego Urzędu Statystycznego, w roku 2004 w Polsce było 1 820 300 osób z dysfunkcją wzroku (Kaczmarek 2011). Polski Związek Niewidomych (PZN) szacuje, że liczba osób niewidomych i słabo widzących w 2011 roku wynosiła 1 650 800, z czego 65 000 to członkowie PZN. Są to dane z roku 2011 i pochodzą prywatnej korespondencji autorki z przedstawicielem PZN. Rozbieżności w liczbach mogą wynikać z faktu, że nie wszystkie osoby niewidome należą do PZN, i że dane GUS obejmują także osoby z niewielkim stopniem niepełnosprawności wzrokowej, a takie osoby nie mogą być członkami PZN. PZN prowadzi bibliotekę, która zrzesza 6 247 członków. Biblioteka posiada w swoich zasobach książki w brajlu, książki mówione, zbiory muzyczne, tyflobilimy, podręczniki szkolne i czasopisma. Czasopisma obejmują cztery tytuły: „Promyczek”, „Światelko”, „Pochodnię” i „Nasze Dzieci”. Są one wydawane w wersji czarnodrukowej, brajlowskiej i elektronicznej dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Tematyka czasopism dotyczy spraw związanych z życiem osób z dysfunkcją wzroku i obejmuje zagadnienia zdrowia, leczenia chorób oczu, problemów osób z niepełnosprawnością wzrokową; czasopisma zawierają też porady, informacje na temat rehabilitacji społecznej i zawodowej oraz tematy edukacyjne i rozrywkowe. Czasopisma te stanowią nie-

zwykle cenne źródło wiedzy, ale są to jedynie cztery tytuły, podczas gdy przeciętny widzący czytelnik może wybierać spośród ponad 2 000 tytułów czasopism i dzienników dostępnych na polskim rynku prasowym, a dokładniej z 1983 czasopism i 56 dzienników (IWP b.d.).

Osoby z dysfunkcją wzroku mają znacznie ograniczony dostęp do prasy tradycyjnej. Inne media (radio, telewizja, Internet) przetwarzają częściowo informacje z prasy, ale każde z nich ma swoją unikatową formę i przekazuje treści w specyficzny sposób. Pomimo szybkiego rozwoju nowoczesnych technologii, prasa nadal pozostaje jedną z podstawowych form codziennej komunikacji, środkiem przekazywania informacji, platformą kulturalną i głosem opinii społecznej.

Jeszcze do niedawna osoby z dysfunkcją wzroku polegały wyłącznie na swoich opiekunach i członkach rodziny, którzy cierpliwie czytali im gazety. Nowoczesna technika komputerowa umożliwia pewną samodzielność. Wiele tytułów prasowych ma swoje strony internetowe. Cyfrowy zapis ich treści jest odczytywany za pomocą programów odczytu ekranu, a coraz więcej stron internetowych jest przystosowanych dla słabowidzących czytelników (na przykład istnieje możliwość ustawienia kolorów i wielkości czcionki).

Trzeba zauważyć, że w przypadku stron internetowych programy odczytu ekranu napotykają pewne trudności. Otóż internetowe wersje gazet, podobnie jak wersje papierowe, mają bogatą szatę graficzną, która ma na celu przykuć wzrok i wzbudzić zainteresowanie, ale programy odczytu ekranu nie przetwarzają kolumnowego układu tekstu i ilustracji. Tekst poprzedziany wstawionymi obrazkami i reklamami jest dla takiego programu trudny do rozpoznania i złożenia w sensowną całość (Nowacka 2013).

e-Kiosk

Chcąc stawić czoło temu wyzwaniu, niewidomy informatyk Sylwester Piekarski z Uniwersytetu Warszawskiego, we współpracy z Instytutem Maszyn Matematycznych, opracował program komputerowy, który konwertuje typowe artykuły prasowe na formaty dostępne dla programów odczytu ekranu (Nowacka 2013). Program ten wykorzystało Mazowieckie Stowarzyszenie Pracy dla Niepełnosprawnych „De Facto”, które w 2007 roku założyło internetowy kiosk z prasą: e-Kiosk. Dostęp do kiosku jest bezpłatny i możliwy za pomocą przeglądarki internetowej (ekiosk.defacto.org.pl) po

uprzednim zarejestrowaniu się. Podczas rejestracji czytelnicy proszeni są o udzielenie następujących informacji: dane personalne, status zawodowy (uczeń, student, rencista, pracujący, emeryt), dostęp do komputera, Internetu, dostęp do udźwiękawiającego oprogramowania komputera, grupa inwalidzka, orzeczenie o niepełnosprawności, rodzaj niepełnosprawności (osoba niewidoma, osoba słabowidząca), powody przystąpienia do korzystania z e-Kiosku i pytanie o to, które tytuły czytelnik wybiera i w jaki sposób chce je otrzymywać. e-Kiosk zaczynał od sześciu tytułów. W momencie pisania artykułu ta oferta obejmuje już 58 czasopism, a wśród nich znajdują się tygodniki ogólnopolskie („Newsweek Polska”, „Polityka”, „Wprost”, „Przekrój”, „Auto Świat”, „Przegląd Sportowy”, „Przewodnik Katolicki”), tygodniki lokalne („Gazeta Krakowska”, „Polska Dziennik Zachodni”, „Kurier Lubelski”, „Dziennik Bałtycki”), miesięczniki ogólnopolskie („Claudia”, „Młody Technik”, „Magazyn Internet”, „PC World”, „Kino”, „Focus”, „Zdrowie”, „M jak Mama”) i czasopisma edukacyjne („Kumpel”, „Victor Junior”, „Victor Gimnazjalista”, „Cogito”). Ostatnie pytanie z ankiety dotyczy sposobu, w jaki czytelnik chce otrzymywać czasopisma: pocztą elektroniczną czy na płycie CD.

Program konwertujący treści prasowe, z którego korzysta „De Facto”, automatycznie usuwa ilustracje dołączone do artykułów. Ułatwia to oczywiście czytanie artykułów, ale dość szybko stało się jasne, że przynajmniej niektóre ilustracje są istotne dla lepszego zrozumienia artykułu lub mają dużą wartość estetyczną. Stowarzyszenie uznało, że do artykułów należy dołączyć opisy wybranych ilustracji.

Stowarzyszenie „De Facto” realizuje swój pomysł we współpracy z wolontariuszami, którym zapewnia przeszkolenie. Wolontariusze podzieleni są na grupy wiekowe – młodzież opisuje ilustracje do czasopism młodzieżowych, a dorośli przygotowują opisy do czasopism dla dorosłych. Założenie jest takie, aby opisujący posługiwali się takim samym językiem jak ich rówieśnicy. Dzięki temu unika się protekcjonalnego traktowania i ułatwia się zrozumienie. Wolontariusze deklarują, ile ilustracji mogą opisać w ciągu tygodnia lub miesiąca. Ilustracje są przesyłane mailem w formacie PDF lub w pliku tekstowym z zaznaczeniem, do kiedy opisy mają być wykonane. Wolontariusz przygotowuje audiodeskrypcję i odsyła ją mailem zwrotnym przed upływem wyznaczonego terminu. Wolontariusz w każdej chwili może zawiesić lub przerwać współpracę ze Stowarzyszeniem, a Stowarzyszenie chętnie wystawia referencje potwierdzające współpracę wolontaryjną.

Ilustracja prasowa

Fotografia prasowa spełnia nieco inną funkcję niż zwykła fotografia wykonywana po to, by zachować wspomnienia. Posługując się analogią do rodzajów obrazków zamieszczanych w internecie, ilustracje w prasie możemy podzielić na informujące i dekoracyjne (Petrie, Harrison, Dev b.d.). Informujące dokumentują wydarzenia i przekazują istotne wiadomości, natomiast dekoracyjne pełnią przede wszystkim funkcję estetyczną. O ile ilustracje informujące objaśniają zagadnienie przedstawione w tekście artykułu, o tyle dekoracyjne podkreślają pewne jego aspekty. Należy jednak pamiętać, że ta granica nie zawsze jest jasna; często ilustracje informujące odznaczają się niezwykłymi wartościami estetycznymi (np. fotografia reportażowa). Podobnie, ilustracje dekoracyjne mogą być nośnikiem ważnych informacji uzupełniających tekst artykułu, do którego są dołączone (np. zdjęcia mody). Jednak w celu wyznaczenia odpowiedniego podejścia do opisywania ilustracji prasowych wydaje się sensowne utrzymanie tego prostego podziału.

Ilustracje są zwykle logicznie związane z tekstem, do którego są dołączone. Mają za zadanie przyciągnąć uwagę czytelnika. Dzięki ilustracji tekst może wydać się bardziej interesujący i warty przeczytania oraz może mieć większą moc pouczania czy przekonywania (zwłaszcza w przypadku reklamy). Właściwie wiele czasopism opiera się na ilustracjach do tego stopnia, że czytanie sprowadza się do ich oglądania. Notabene, zgodnie z teorią socjologii wizualnej, fotografia może być rozpatrywana jako tekst lub hipertekst (Clarke 2008). Fotografii można zatem analizować z perspektywy dyskursu literackiego, jego wymiaru semiotycznego, symbolizmu i treści. Innymi słowy, fotografia może być traktowana jako samodzielny tekst lub tekst uzupełniający inny tekst. W tych kategoriach ilustracja staje się odrębnym środkiem komunikacji (Clarke 2008). Dlatego też pozbawienie artykułu fotografii znacznie zubaża przekazywane treści, przez co dodatkowe opisywanie ilustracji dla osób z dysfunkcją wzroku jest w pełni uzasadnione. Jeden z czytelników e-Kiosku z prasą zwrócił uwagę, że to właśnie dzięki audiodeskrypcji dowiedział się, że prezydent Polski Bronisław Komorowski ma wąsy. Mogłoby się wydawać, że to nieistotny szczegół, a jednak widzący mają na co dzień dostęp do takich informacji w sposób bezwiedny, prawie nieświadomy, i czerpią z tego źródła bardzo szeroką wiedzę.

Trudności i wyzwania związane z opisywaniem ilustracji w prasie

Pierwszy problem, jaki napotyka audiodeskrytor przystępujący do opisywania ilustracji, to określenie jej przeznaczenia. Należy zadać sobie pytanie: w jakim celu umieszczono tę ilustrację przy tym artykule? Odpowiedź będzie miała wpływ na to, jak długi i szczegółowy będzie opis oraz na czym najpierw skupić uwagę. Przykład może stanowić fotografia młodej kobiety z koszem pełnym jabłek i marchewek. Jeśli jest ona dołączona do artykułu o jesiennej modzie, to główny nacisk należy położyć na opis stroju. Kosz natomiast będzie mniej ważnym elementem stylizacji fotografii. Jeśli ta sama fotografia jest dołączona do artykułu na temat zdrowego żywienia, detale garderoby postaci będą mniej istotne.

Drugi problem, który wiąże się z poprzednim, to użycie odpowiedniego słownictwa. Posługując się powyższym przykładem, można powiedzieć, że w przypadku zdjęcia mody należy się stosować termin precyzyjnie określający poszczególne elementy ubioru modelki, np. „dekolt w łódkę”, „baskinka”, „spódnica ołówkowa”, „espadryle”. Osoby korzystające z audiodeskrypcji chcą poznać terminologię związaną z daną dziedziną i chcą się nią posługiwać podczas rozmów towarzyskich, robiąc zakupy, załatwiając sprawy. Jednak w sytuacji, gdy takie szczegóły nie są istotne, wystarczy słownictwo bardziej potoczne, np. „bluzka”, „wąska krótka spódnica”, „płócienne buty”.

Należy jednak zauważyć, że z jednej strony słownictwo powinno być dopasowane do tematu, z drugiej strony nie może być zbyt specjalistyczne, gdyż wtedy tekst audiodeskrypcji będzie niezrozumiały. W znalezieniu odpowiedniego rozwiązania może pomóc refleksja nad następującymi zagadnieniami: na ile ważne jest użycie specjalistycznego słownictwa i czy ma ono spełniać rolę edukacyjną? Oczywiście, celem audiodeskrypcji nie jest pouczanie, ale informowanie o tym, co widać na ilustracji. Sama ilustracja może jednak pełnić funkcję edukacyjną. Treści wizualne mogą wzbogacać wiedzę oglądającego; przełożone na słowa, będą odgrywać podobną rolę wobec odbiorcy niewidomego i słabowidzącego. Aby rzeczywiście słowa, które ocenimy jako rzadkie lub specjalistyczne, odgrywały taką rolę, można je wyjaśnić, dodając opis czy definicję, np. „Kobieta ma na nogach espadryle, czyli płócienne buty na plecionej podeszwie”.

Z użyciem odpowiedniego języka wiąże się także stosowanie czasowników i rzeczowników z określeniami. O ile to możliwe, staramy się unikać czasowników typu: „jest”, „znajdują się”, „widzimy”, „jest widocz-

ne”, „widać”. Są to czasowniki, które najczęściej są powtarzane, a równie dobrze można je nieraz pominać i zastosować równoważniki zdań. Proste zdania pojedyncze lub równoważniki zdań ułatwiają rozumienie tekstu. Przykładowy opis mógłby wyglądać następująco: „Na pierwszym planie skupisko wiejskich domów. Za nimi gęsty iglasty las. W oddali ośnieżone szczyty gór”.

Ponadto wydaje się uzasadnione, by najpierw opisywać to, co widzimy, a potem dopiero dodać, jakie cechy ma dany obiekt. Innymi słowy, starajmy się najpierw przekazywać informację „co to jest”, a następnie uzupełnijmy ją o informację „jakie to jest”. W ten sposób słuchający tworzy stopniowo w umyśle wyobrażenie tego, co jest na zdjęciu. Proste połączenia przymiotnika z rzeczownikiem nie sprawiają problemu (np. „zagraczony pokój”), ale dłuższe określenia skupiają uwagę nie na samej rzeczy, a na jej cechach, np. „Za drzwiami wypełniony gratami pokój”. Wydaje się, że lepiej jest powiedzieć: „Za drzwiami pokój wypełniony gratami”. Dzięki temu słuchający najpierw wyobraża sobie pokój, a potem „umieszcza” w nim graty. Należy jednak podkreślić, że stosowanie tej zasady jest zalecane przy dłuższych frazach stanowiących określenie rzeczowników. Inny przykład: „Na stole znajduje się wypełniony po brzegi wodą szklany wąski wazon, w którym stoją trzy tulipany”. To zdanie można rozłożyć na prostsze struktury: „Na stole szklany wąski wazon wypełniony po brzegi wodą. W nim trzy tulipany”.

Kolejną kwestią jest ustalenie punktu odniesienia, czyli wybranie obiektu, względem którego będzie określane położenie pozostałych obiektów na ilustracji. Jest to istotne dla zachowania porządku w opisie i jasnego przedstawienia kierunków oraz relacji między obiektami. Z przeprowadzonych do tej pory szkoleń wynika, że początkujący audiodeskrypotorzy miewają trudności w ustaleniu punktu odniesienia. Na przykład, najpierw opisują jeden przypadkowo wybrany element fotografii, następnie przechodzą do drugiego (nie określając ich wzajemnego położenia wobec siebie), po chwili wracają do opisywania pierwszego elementu i ponownie do drugiego. Takie opisy mogą sprawiać wrażenie rozbitych na drobne niespójne części, które trudno złożyć w logiczną całość. Wydaje się, że za stały punkt odniesienia należy przyjąć główny element ilustracji, np. osobę lub grupę osób, przedmiot, element krajobrazu. Można to rozstrzygnąć, analizując rangę obiektów na zdjęciu, albo innymi słowy: ustalić kolejność postrzegania elementów. Następnie należy pamiętać o zakończeniu opisów poszczególnych elementów, zanim przejdzie się do następnych. Zazwyczaj

zaczyna się opisywać pierwszy plan, a potem przechodzi się do drugiego; powinno się opisywać od ogółu do szczegółu. Ponadto należy pamiętać, że w przypadku opisywania postaci, lewa i prawa strona odnoszą się do stron postaci, czyli mamy na myśli lewą rękę postaci, gdy mówimy: „Mężczyzna trzyma młotek w lewej ręce”.

Twarze bywają trudne do opisania. Ze szkoleń, które przeprowadziła autorka, wynika, że można spodziewać się sporych rozbieżności w opisach. Dla jednych prezentowana twarz może być okrągła, a dla innych owalna. Dla jednych włosy będą długie ciemnoblonde, a dla innych – półdługie jasnobrązowe. Oczywiście, nie w każdym przypadku będzie wymagana taka ścisłość. W razie wątpliwości można skorzystać z internetowych źródeł informacji i słownictwa dotyczących opisywania twarzy. Są to strony prezentujące makijaż lub fryzury dobrane do kształtu twarzy.

Niektóre rodzaje fotografii będą wymagały od audiodeskryptora starannego przygotowania i odczytania w temacie. Przykład stanowią fotografie architektury, dołączone do artykułów opisujących zabytki bądź atrakcje turystyczne, lub fotografie występujące w czasopismach popularnonaukowych lub specjalistycznych (np. „Focus”, „Młody Technik”). Bardzo często sam artykuł wiele wyjaśnia i podpowiada, jak opisywać dołączone zdjęcie, na co szczególnie trzeba zwrócić uwagę i jakiego języka używać.

Szkolenie z tworzenia audiodeskrypcji w prasie

Aby uświadomić przyszłym audiodeskryptomom, jakie trudności mogą napotykać, tworząc audiodeskrypcję do ilustracji w prasie, oraz by wskazać im sposoby rozwiązywania problemów, poniżej zaproponowano kilka ćwiczeń, które można zastosować podczas szkolenia. Zostały one opracowane przez autorkę we współpracy z mgr Esterą Wac. Z powodzeniem wykorzystano je w kilku szkoleniach przeprowadzonych przez obie panie.

Podstawą szkolenia jest ogólne zapoznanie uczestników z audiodeskrypcją – jej istotą, zasadami tworzenia, zróżnicowaną grupą odbiorców i implikacjami, jakie z tego wynikają. Natomiast ze względu na specyfikę audiodeskrypcji do ilustracji w prasie zaleca się zwrócenie szczególnej uwagi na zagadnienia, które są charakterystyczne dla tej właśnie formy. Dotychczasowe doświadczenia autorki z przeprowadzonych kilku szkoleń pokazują, że różne grupy wiekowe wymagają różnego podejścia. Młodzież uniwersytecka zadaje szczegółowe pytania dotyczące audiodeskrypcji

i dogłębnie analizuje fotografie. Uczestnicy szkoleń powyżej pięćdziesiątego roku życia potrzebują podstawowej wiedzy na temat audiodeskrypcji i dużo ćwiczeń pod okiem trenera. Posiadają jednak szeroką wiedzę ogólną i potrafią ją efektywnie wykorzystać, przygotowując opisy. Szkolenie dla młodzieży w wieku 12–15 lat powinno być dynamiczne, oparte na podstawowej wiedzy teoretycznej i zróżnicowanych ciekawych zadaniach praktycznych. We wszystkich grupach wiekowych ćwiczenia mogą mieć charakter pracy indywidualnej, w parach lub zespołowej. Zauważono, że młodzież między 12 a 15 rokiem życia bardzo szybko przyswaja wiedzę i wykonuje opisy do fotografii zgodnie z zasadami audiodeskrypcji. Opisy są zwięzłe i jasne, bez zbędnych informacji i interpretacji, a młodzież podchodzi do ćwiczeń z dużym entuzjazmem i zainteresowaniem.

Poniżej przedstawione zostały przykładowe ćwiczenia, które mogą być wykorzystane podczas szkolenia przyszłych audiodeskryptorów.

Ćwiczenie 1. Wyjaśnienie, na czym polega audiodeskrypcja

Doświadczenie pokazuje, że najlepiej pozwolić uczestnikom szkolenia odkryć, na czym polega audiodeskrypcja, zamiast podawać im gotową definicję. Wspomaga to proces zrozumienia i zapamiętywania, daje poczucie wykorzystania własnych umiejętności, wzbudza zainteresowanie i entuzjazm.

Do tego ćwiczenia należy wybrać krótki, około trzy- lub czterominutowy, fragment filmu z audiodeskrypcją. Oglądanie filmu odbywa się w trzech etapach. Ważne jest, aby przed każdym etapem ćwiczenia trener wyjaśnił uczestnikom, na czym polega zadanie:

- 1) Oglądanie filmu po raz pierwszy – bez obrazu. Uczestnicy mają za zadanie wywnioskować z dialogów i ścieżki dźwiękowej odpowiedzi na następujące pytania:
 - Ilu bohaterów bierze udział w scenie?
 - Kim są? (kobieta? mężczyzna? dziecko? czy coś jeszcze możemy o nich powiedzieć?)
 - Jaka jest relacja między nimi? (znajomi? krewni? obcy? lubią się?)
 - Co się dzieje?
 - Gdzie się rozgrywa akcja? (na zewnątrz? wewnątrz? w mieście? w jakim kraju?)
 - Jaka to pora? (dnia? nocy? roku?)

Po obejrzeniu fragmentu filmu bez obrazu uczestnicy wspólnie udzielają odpowiedzi na pytania dotyczące przebiegu akcji. Z pewnością niektóre pytania pozostaną bez odpowiedzi lub odpowiedzi będą sprzeczne.

- 2) Następnie trener wyjaśnia, że teraz zaprezentuje film po raz drugi – bez obrazu, ale z dodatkowym komentarzem dla niewidomych i słabowidzących. Uczestnicy szkolenia są proszeni o uważne słuchanie audiodeskrypcji i zweryfikowanie swoich odpowiedzi na wcześniejsze pytania. Po prezentacji filmu następuje dyskusja z grupą i sprawdzenie informacji.
- 3) Trener przedstawia film po raz trzeci, z obrazem i audiodeskrypcją. Tym razem zadaniem uczestników jest porównanie obrazu z audiodeskrypcją oraz zwrócenie uwagi na to, w jaki sposób audiodeskrypcja przekazuje treść obrazu. Po obejrzeniu fragmentu filmu trener pozwala uczestnikom na wyrażenie własnych opinii i podzielenie się wrażeniami z audiodeskrypcji.
To ćwiczenie może prowadzić do omówienia przez trenera zasad tworzenia audiodeskrypcji.

Ćwiczenie 2. Audiodeskrypcja do dzieła malarskiego

Ze względu na charakter audiodeskrypcji do ilustracji w prasie, zaleca się, aby uczestnicy mogli się zapoznać z kilkoma profesjonalnymi audiodeskrypcjami do dzieł malarskich, które są dostępne na stronach internetowych, np.:

- 1) *Wyjazd powozem* Alfreda Wierusza-Kowalskiego (strona Fundacji Audiodeskrypcja: <http://www.audiodeskrypcja.org.pl/przyklady-audiodeskrypcji.html>).
- 2) *Spacer na Bielany* Kajetana Sosnowskiego, *Targ na jarzyny na Placu Żelaznej Bramy w Warszawie* Józefa Pankiewicza (strona Muzeum Narodowego w Poznaniu: http://www.mnp.art.pl/wystawy/wystawacal/2011/10/15/k/////Piec_zmyslow_Audiodeskrypcja/).

W przypadku obrazu *Wyjazd powozem* uczestnicy szkolenia słuchają najpierw samej audiodeskrypcji. Po jej odsłuchaniu trener pokazuje im obraz i zachęca do dyskusji, zadając kilka pytań:

- Czy tak wyobrażaliście sobie ten obraz?
- Czy różni się on od tego, co usłyszeliście? Jak bardzo?
- W jakich szczegółach się różni?
- Czy audiodeskrypcja była precyzyjna?
- Czym się charakteryzuje język audiodeskrypcji?
- Czy audiodeskrypcja przypomina opowiadanie, czy jest to opis?

Za pomocą tych pytań oraz odpowiedzi uczestników trener przekazuje je podstawową wiedzę dotyczącą tego, na czym polega audiodeskrypcja i czym się charakteryzuje.

W przypadku obrazu *Spacer na Bielany* można poprosić uczestników, by jednocześnie słuchali opisu i spróbowali narysować obraz zgodnie z informacjami zawartymi w audiodeskrypcji. Następnie uczestnicy porównują swoje rysunki z oryginałem i dyskutują nad tym, na ile audiodeskrypcja była precyzyjna i jasna.

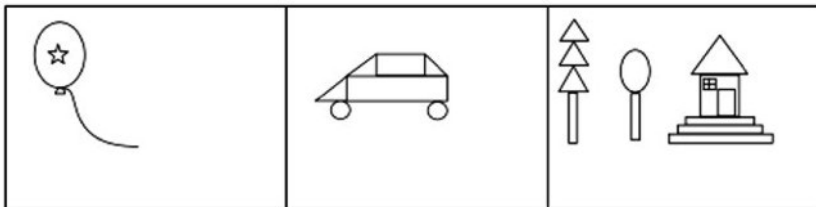
Celem tego ćwiczenia jest zapoznanie uczestników z profesjonalną audiodeskrypcją do dzieła malarskiego oraz z zasadami jej tworzenia, jako że dzieło malarskie przypomina ilustrację. Uczestnicy omawiają podobieństwa i różnice między audiodeskrypcją do filmu i do dzieła malarskiego. Trener w trakcie dyskusji podpowiada, co tworzy klimat fotografii:

- kompozycja fotografii;
- perspektywa;
- światło;
- kolor (fotografia monochromatyczna lub kolorowa).

Nie wszystkie te właściwości fotografii będą automatycznie uwzględnione w audiodeskrypcji, ale wpływają one na ogólne wrażenie odbiorcy. Podobnie, audiodeskrypcja będzie wywoływać pewne wrażenia za pomocą przekazu werbalnego. Analizując fotografię, należy określić, jaki to rodzaj ilustracji, w jakim kontekście występuje (do jakiego artykułu jest dołączona), i ustalić priorytety, np. pierwszy plan, dalszy plan.

Ćwiczenie 3. Rysowanie obrazków zgodnie ze wskazówkami

Trener przygotowuje zestaw kilku obrazków utworzonych z figur geometrycznych. Oto przykładowe obrazki przygotowane przez autorkę w programie Paint:

Trener wybiera pierwszy obrazek (zaleca się rozpoczęcie ćwiczenia od najprostszego rysunku) i nie zdradzając, co on przedstawia, opisuje figury geometryczne i wzajemne ich położenie, np.: „Z lewej strony kartki, w jej górnej części, znajduje się owalny kształt. Jest ułożony pionowo. W środku kształtu znajduje się pięciopromienna gwiazdka. Gwiazdka nie dotyka

ramionami owalnego kształtu...”. Zadaniem uczestników jest wykonanie rysunku zgodnie ze wskazówkami trenera. W tym ćwiczeniu celowo nie mówi się wprost: „Obrazek przedstawia balonik/samochód”. Nie chodzi jednak o utrudnianie zadania. Doświadczenie z przeprowadzonych szkoleń pokazuje, że bardzo często po ujawnieniu tematu ilustracji uczestnicy rysują przedmioty według własnych wyobrażeń i wtedy powstają różne rysunki. Gdy jednak muszą stopniowo odkrywać, co przedstawia obrazek, uważnie słuchają opisu i starają się jak najdokładniej sporządzić swoje rysunki. Głównym zamysłem jest więc wyćwiczenie umiejętności uważnego słuchania i treściwej wypowiedzi.

Po zakończonym zadaniu trener pokazuje grupie opisywany obrazek i uczestnicy porównują swoje rysunki z oryginałem oraz omawiają trudności związane z wykonywaniem ćwiczenia.

Następnie jeden z uczestników wybiera kolejny rysunek i opisuje go grupie. Ponieważ uczestnicy szkolenia nie są przyzwyczajeni do tego rodzaju zadań, należy pozwolić grupie zadawać pytania, dzięki którym będzie jej łatwiej narysować dany obrazek. Po zakończonym zadaniu grupa porównuje swoje rysunki z oryginałem. Trener inicjuje dyskusję dotyczącą następujących zagadnień:

- Co było najtrudniejsze do opisania?
- Czy wskazówki były dokładne?
- Czy instrukcje zawierały informacje o wielkości, kierunkach i wzajemnym położeniu figur?
- Które informacje były najważniejsze i czy zostały przekazane jako pierwsze?

Dzięki temu ćwiczeniu uczestnicy uświadamiają sobie problemy wynikające z konieczności polegania wyłącznie na werbalnych opisach i wskazówkach. Ponadto zadanie ma na celu przeprowadzenie analizy reguł efektywnej komunikacji. To również uświadamia uczestnikom potrzebę związłego i precyzyjnego opisywania.

Ćwiczenie 4. Rysowanie ilustracji z prasy zgodnie ze wskazówkami

Jest to wariant ćwiczenia 3, o większym stopniu trudności. Trener przygotowuje zestaw ilustracji wyciętych z gazet i czasopism. Uczestnicy szkolenia dobierają się w pary. Każdy uczestnik otrzymuje jedno zdjęcie, którego nie pokazuje koledze czy koleżance z pary, a następnie opisuje fotografię partnerowi zgodnie z zasadami tworzenia audiodeskrypcji. Partner ma za zadanie naszkicować opisywany obraz. Po zakończeniu ćwiczenia nastę-

puje porównanie rysunku z oryginalnym zdjęciem z gazety. W kolejnym etapie druga osoba z pary opisuje zdjęcie, a pierwsza je szkicuje. Na koniec następuje omówienie problemów i wyzwań. Celem tego zadania jest praktyczne zastosowanie zasad tworzenia audiodeskrypcji oraz zwrócenie uwagi uczestników na potencjalne trudności związane z:

- usystematyzowaniem informacji;
- przyznaniem pierwszeństwa niektórym informacjom;
- ustanowieniem stałego punktu odniesienia;
- precyzyjnym określaniem kierunków;
- opisywaniem proporcji;
- precyzją sformułowań;
- prawidłową terminologią;
- używaniem standardowej wersji języka polskiego;
- zwięzłością i spójnością wypowiedzi.

Ćwiczenie 5. Przygotowywanie audiodeskrypcji do slajdów

Uczestnicy pracują indywidualnie, ale każdy opisuje to samo zdjęcie. Po przygotowaniu audiodeskrypcji uczestnicy pojedynczo odczytują swoje opisy. Pozostali analizują je pod względem zgodności ze standardami audiodeskrypcji, a także przedstawiają swoje opinie i komentarze. Celem tego ćwiczenia jest utrwalenie zasad tworzenia audiodeskrypcji, praktyka w jej tworzeniu, wyrobienie krytycznego podejścia do audiodeskrypcji oraz rozwinięcie umiejętności korygowania opisów.

Ćwiczenie 6. Odróżnianie audiodeskrypcji od innego rodzaju opisu

Trener przygotowuje tekst zawierający elementy audiodeskrypcji i elementy opisu, który nie jest audiodeskrypcją. Zadaniem uczestników szkolenia jest oddzielenie audiodeskrypcji od tych fragmentów, które nie są zgodne z jej standardami (np. objaśnienia, opinie, interpretacje, opowiadanie). Uczestnicy mogą pracować indywidualnie lub w parach. Celem ćwiczenia jest praktyczne wykorzystanie wiedzy na temat standardów tworzenia audiodeskrypcji, sprawdzenie, w jakim stopniu uczestnicy szkolenia zrozumieli przekazaną wiedzę, uświadomienie im specyficznego charakteru audiodeskrypcji oraz wyrobienie w nich krytycznego spojrzenia na tekst audiodeskrypcji. Do tego ćwiczenia można wykorzystać opisy dzieł sztuki malarskiej dostępne w Internecie; zazwyczaj pewne ich fragmenty można zaliczyć do audiodeskrypcji, ale zawierają one też dodatkowe informacje, na przykład na temat historii powstania dzieła.

Ćwiczenie 7. Opisywanie ilustracji dołączonej do artykułu

Trener przygotowuje zestaw ilustracji z prasy wraz z artykułami, do których zostały dołączone. Uczestnicy szkolenia dobierają się w grupy liczące od czterech do sześciu osób. Każda grupa otrzymuje jedno zdjęcie z artykułem. Jej zadaniem jest przygotowanie audiodeskrypcji do zdjęcia. Przed przystąpieniem do zadania trener przypomina uczestnikom o konieczności przeanalizowania ilustracji w kontekście artykułu, do którego jest dołączona. Po wykonaniu zadania jedna osoba z grupy głośno odczytuje audiodeskrypcję, a potem pokazuje opisane zdjęcie wszystkim uczestnikom. Pozostali uczestnicy porównują audiodeskrypcję ze zdjęciem. W czasie procesu tworzenia audiodeskrypcji w grupie uczestnicy uczą się dostrzegać różne rozwiązania tego samego problemu i podchodzić do audiodeskrypcji w sposób refleksyjny i krytyczny.

Ćwiczenie 8. Ćwiczenia językowe

Zaleca się również przeprowadzenie kilku ćwiczeń rozwijających umiejętności językowe, pomocne w tworzeniu opisów.

a) Uczestnicy opisują to, co słyszą

Uczestnicy zamykają oczy na minutę. Mają za zadanie dokładnie słuchać tego, co się wokoło nich dzieje, lub słuchać ciszy. Potem opisują, co słyszeli lub – jeśli słuchali tylko ciszy – jak się czuli.

b) Szukanie synonimów

Trener pisze na tablicy jakiś wyraz, np. „biegać”. Uczestnicy szkolenia notują na kartkach synonimy. Konkurencję wygrywa ta osoba, która poda najwięcej synonimów. Zaleca się szukać synonimów do różnych części mowy.

c) Tworzenie rodzin wyrazowych

Trener wymienia jakiś wyraz, np. „rzucić”. Uczestnicy, jeden po drugim, mają za zadanie podać wyraz pokrewny. Wyrazy nie mogą się powtarzać.

d) Droga z domu do pracy lub szkoły

Uczestnicy mają za zadanie opisać swoją drogę do pracy lub szkoły, zwracając uwagę na to, aby był to raczej opis, a nie opowiadanie.

Zasady audiodeskrypcji do ilustracji w prasie

W wyniku przeprowadzonych szkoleń można zaproponować kilka zasad, które są szczególnie pomocne przy tworzeniu audiodeskrypcji do ilustracji w prasie. Zasady te należy stosować razem z istniejącymi ogólnymi standardami audiodeskrypcji. Zostały opracowane na podstawie doświadczenia autorki oraz mgr Estery Wac, z którą autorka prowadziła szkolenia.

- 1) Zanim przystąpimy do przygotowania audiodeskrypcji, należy przeanalizować, w jakim celu ilustracje zostały użyte w danym kontekście.
- 2) O ile ma to szczególne znaczenie, należy określić typ ilustracji: grafika, zdjęcie czarno-białe (zdjęcia kolorowe uznaje się za standard).
- 3) Opis rozpoczynamy od stwierdzenia, co jest głównym tematem zdjęcia, co jest wyeksponowane. Stosujemy zasadę „od ogółu do szczegółu”. W przypadku zdjęć przedstawiających plener można rozpocząć od omówienia ogólnej kompozycji czy kolorystyki. Będzie to stanowić podstawę do rozwinięcia opisu. Byłoby najlepiej, gdyby pierwsze zdanie oddawało treść ilustracji.
- 4) Audiodeskrypcja powinna być zgodna z treścią artykułu i ilustracji, czyli jeśli zdjęcie ukazuje modę, audiodeskrypcja powinna się skupić na opisie mody, a nie na wnętrzu czy krajobrazie. Nie znaczy to, że sceneria jest nieistotna, ale należy zachować odpowiednie proporcje.
- 5) Tekst wydrukowany na ilustracji należy dołączyć do audiodeskrypcji na początku lub na końcu. Zwykle sam tekst podpowiada, w którym momencie należy go podać.
- 6) Opis powinien być jasny, przejrzysty, zwięzły, spójny i logiczny.
- 7) Zdania powinny być proste i krótkie. Można zastosować równoważniki zdań. Najlepiej jest, kiedy jedno zdanie przekazuje jedno pełne wyobrażenie.
- 8) Długość opisu będzie zależała od rodzaju opisywanej ilustracji. Staramy się jednak, by opisy nie były zbyt szczegółowe, a przez to nużące, np. opisy krajobrazów mogą być bardziej skondensowane, jeśli stanowią tło artykułu, ale powinny być dokładniejsze, jeśli są dołączone do artykułu reklamującego atrakcje turystyczne.
- 9) Nie należy używać skrótów, ponieważ programy odczytu ekranu czytają wyrazy dokładnie tak, jak są zapisane, a więc wyrazy i wyrażenia typu „kilometr”, „złoty” należy rozpisywać pełnymi wyrazami, podobnie jak liczebniki.

- 10) Wyrazy w języku obcym podajemy w oryginalnej pisowni i, o ile to możliwe, dołączamy w nawiasie zapis fonetyczny.

Podsumowanie

Audiodeskrypcja do ilustracji w prasie to nowa forma audiodeskrypcji. Założony przez Stowarzyszenie „De Facto” e-Kiosk oferujący prasę dla niewidomych ma stałych odbiorców, którzy chętnie korzystają z dostępu do bieżących czasopism i dołączonych ilustracji. Serwis ten w dużej mierze polega na współpracy z wolontariuszami, którzy po odpowiednim przeszkoleniu wykonują audiodeskrypcję. Szkolenie audiodeskryptorów wymaga dogłębnej wiedzy z tej dziedziny, a także zrozumienia roli ilustracji prasowej. Opisywanie ilustracji wydaje się proste, ale w rzeczywistości może przysporzyć wiele trudności. Audiodeskryptor ma za zadanie ustalić, jaki jest cel fotografii, a to często wymaga zapoznania się z treścią artykułu, do którego dołączona jest fotografia. Znajomość tematu ułatwia też określenie tego, na co należy zwrócić szczególną uwagę, jak ustalić priorytety w opisywaniu, i jakim językiem się posłużyć. Audiodeskryptor często będzie musiał się zastanowić, czy użyć języka potocznego czy bardziej specjalistycznego, i w jaki sposób wyjaśnić rzadkie słowa. Umiejętności językowe to podstawowe umiejętności, jakie audiodeskryptor musi w sobie wykształcić. Ponadto dużą trudnością podczas opisywania ilustracji jest prawidłowe określenie punktu odniesienia, w stosunku do którego będziemy umieszczać pozostałe obiekty, czy ustalenie priorytetów. Pierwszym etapem tworzenia audiodeskrypcji jest więc przeprowadzenie prawidłowej analizy fotografii. Kolejny etap to przygotowanie opisu i wreszcie – korekta. Często audiodeskryptor działa pod presją czasu, ponieważ opisy muszą zostać odesłane czytelnikom w określonym terminie. Wykonywanie audiodeskrypcji do ilustracji w prasie wymaga więc praktyki, cierpliwości i umiejętności organizacyjnych. Wydaje się, że zestaw ćwiczeń zaproponowany w tym artykule może być pomocny w przygotowaniu do roli audiodeskryptora w prasie, zwłaszcza w przypadku osób, które wcześniej nie miały do czynienia z audiodeskrypcją. Z jednej strony ćwiczenia te pomagają przyszłym audiodeskryptorom uświadomić sobie, z jakimi wyzwaniem przyjdzie im się zmierzyć. Z drugiej strony, w trakcie przeprowadzania szkoleń uczestnicy znajdują narzędzia do radzenia sobie z tymi trudnościami.